

גזל דאורייתא ודרבנן

פתחא דסוגיא

עני המנקף בראש זית של שכחה ובא עני אחר ונטלן מעל הארץ, הרי זה גזל מדבריהם ואינו יוצא בדיינין, הגיעו לידו ואחר כך נפל מידו לארץ הרי זה גזל גמור. וכן מצודות חיה ועוף ודגים שנפלו לתוך המצודה הרי זה גזל מדבריהם, שעדין לא הגיעו ליד הזוכה, ודוקא במצודה שאינו כלי, אבל מצודה שהוא כלי, כגון רשתות גדולות או כלים שעושין לצוד, כגון סלים וכיוצא בהם קנה לו כליו, ואם לקח מאחד מהם הרי זה גזל גמור. ומעיינות ונהרות הנובעין והמושכים הרי הן של כל אדם. ונחיל דבורים הגוזל אותם או שמנעו, אם בא ברשותו הרי זה גזל מדבריהם (רבינו ירוחם מישרים נתיב לא ח"ד).

ביאורא דתלמודא

מצודות חיה ועופות ודגים – שאין להם תוך דליקני ליה כליו (רע"ב). מציאת חרש שוטה וקטן – דמדאורייתא לא זכה לפי שאין לו יד לזכות במה שאינו שלו ואין דעת אחרת מקנה לו (תוי"ט). ר' יוסי אומר גזל גמור – מדבריהם. ונפיק בדיינים. ומיהו מודה רבי יוסי דלא הוי גזל דאורייתא לעבור עליו בלאו. ואין הלכה כרבי יוסי (רע"ב). וטעמא דר' יוסי בכולהו דקסבר עשו מפני דרכי שלום את שאינו זוכה לקנות קנין גמור כזוכה (תוי"ט). להוציא בדיינין – דלרבנן לא נפיק בדיינים ומיהו לר' יוסי גזל מעליא לא הוי ליפסל לעדות ולעבור עליו בלאו (רש"י). גזלן דאורייתא הוא – אל תשת רשע עד ובמסכת גיטין תנן מציאת חרש שוטה וקטן, יש בהן גזל מפני דרכי שלום, שלא יתקוטט אביו או קרוביו (רש"י). כיון דחזו דסוף סוף ממונא הוא דקא שקלי – ועברי אתקנתא דרבנן מחמת חימוד ממון (רש"י). פסלינהו רבנן – דחשידי למשקל אגרא ואסהודי שקרא (רש"י). כיון דחזו דקא חטפי – שמתחילה היו נוטלין על דעת שלא יתנו דמים ואחר כך הם נותנין דמים והם נפסלים על כוונתם הראשונה. אי נמי שמפני שיש בהם שאין נותנין דמים גזרו על כלן אף באותם שהם חוטפים ונותנין דמים מאחר שעל כרחן הם נותנים (חידושי הר"ן).

ויגזל את החנית - דבכהאי גונא דאין מעשה גזילה כמו ויגזל את החנית, וגם לא קנין גזילה, אין איסור לא תגזול (ש"ת מנחת יצחק ח"ז סימן מ"ג). ר' יוחנן אמר כגון בעלי שכם – ליסטים העומדים במארב וכשעוברים אנשים בדרך הם גוזלים גזלנים גמורים הם, שזה שמסתירים עצמם לא ליראת מה שלוקחים אלא שלא יראו אותם בני אדם ויברחו מהם, והוא שנאמר שופטים ט' וישימו בעלי שכם מארבים על ראשי ההרים ויגזלו את כל אשר יעבור בדרך, ומכל מקום כל שמסתתר ליראת עצמו גנב הוא כמו שבארנו בלסטים מזויין שגנב הוא (מאירי). ומוכח דאף דבעלי שכם גזלו להדיא בדרך מכל מקום כיון דשמו מארבים ואטמרו, סבר ר' אבהו דלא הוי גזלני, ור' יוחנן סבר דלא אטמרו אלא כי היכי דלא נחזינהו וכו', אבל על כל פנים תרווייהו סברי דאף שלוקח מהבעלים בחזקה, כיון דמטמרי משאר אינשי הוי גנב (אבן האזל הלכות גניבה פרק א).

ליקוטא דתלמודא

שנו רבותינו (גיטין פ"ה מ"ח) גבי גזל מפני דרכי שלום: מצודות חיה ועופות ודגים יש בהם משום גזל מפני דרכי שלום, רבי יוסי אומר גזל גמור. מציאת חרש שוטה וקטן יש בהן משום גזל מפני דרכי שלום, ר' יוסי אומר גזל גמור. וביאור בגמרא (גיטין סא.) מה הנפקא מינה בין גזל מדבריהם לגזל מדאורייתא: מציאת חרש שוטה וכו', ר' יוסי אומר גזל גמור. אמר רב חסדא גזל גמור מדבריהם. למאי נפקא מינה, להוציא בדיינין.

ואמרו חכמינו (סנהדרין כה:) בתקנות חכמים בגזל: תנא הוסיפו עליהן הגזלנין והחמסנין. גזלן דאורייתא הוא, לא נצרכא אלא למציאת חרש שוטה וקטן. מעיקרא סבור מציאת חרש שוטה וקטן לא שכיחא, אי נמי מפני דרכי שלום בעלמא. כיון דחזו דסוף סוף ממונא הוא דקא שקלי, פסלינהו רבנן. החמסנין, מעיקרא סבור דמי קא יהיב, אקראי בעלמא הוא. כיון דחזו דקא חטפי גזרו בהו רבנן.

עוד שנינו (בבא קמא עט:) מה בין גנב לגזלן:

ואלא גזלן היכי דמי, אמר ר' אבהו כגון בניהו בן יהודע, שנאמר ויגזל את החנית מיד המצרי ויהרגהו בחניתו. ר' יוחנן אמר כגון בעלי שכם, שנאמר וישימו לו בעלי שכם מארבים על ראשי ההרים ויגזלו את כל אשר יעבר עליהם בדרך. ור' אבהו מאי טעמא לא אמר מהאי, אמר לך כיון דמטמרי איטמורי, לא גזלני נינהו. ור' יוחנן, הא דקא מטמרי, דלא ניחזינהו אינשי וניערקו מניהו.

ויגזל את החנית - דבכהאי גונא דאין מעשה גזילה כמו ויגזל את החנית, וגם לא קנין גזילה, אין איסור לא תגזול (ש"ת מנחת יצחק ח"ז סימן מ"ג). ר' יוחנן אמר כגון בעלי שכם – ליסטים העומדים במארב וכשעוברים אנשים בדרך הם גוזלים גזלנים גמורים הם, שזה שמסתירים עצמם לא ליראת מה שלוקחים אלא שלא יראו אותם בני אדם ויברחו מהם, והוא שנאמר שופטים ט' וישימו בעלי שכם מארבים על ראשי ההרים ויגזלו את כל אשר יעבור בדרך, ומכל מקום כל שמסתתר ליראת עצמו גנב הוא כמו שבארנו בלסטים מזויין שגנב הוא (מאירי). ומוכח דאף דבעלי שכם גזלו להדיא בדרך מכל מקום כיון דשמו מארבים ואטמרו, סבר ר' אבהו דלא הוי גזלני, ור' יוחנן סבר דלא אטמרו אלא כי היכי דלא נחזינהו וכו', אבל על כל פנים תרווייהו סברי דאף שלוקח מהבעלים בחזקה, כיון דמטמרי משאר אינשי הוי גנב (אבן האזל הלכות גניבה פרק א).

לדינא
הגונב
מחבירו
על מנת
להחזירו
עובר
באיסור
דאורייתא
(דברי שלום)

אור תורה

והוא הפה את איש מערי
איש מראהו ופיר המערי חנית
וידר אליו בשבט ויגזל את
החנית מיד המערי ויהרגהו
בחניתו. (שמואל ב כג כא)

לא תרצח לא תנאף לא תגנב
לא תענה ברעך עד שקר.
(שמות כ ג)

לא תגנבו ולא תכחשו
ולא תשקרו איש בעמיתו.
(ויקרא יט יא)

האידנא אליבא דשמעתא

גזל דאורייתא

ברש"י (ר"ה כב.) כתב דגזל מדאורייתא הוא רק היכי שחטף מיד חבירו ממש, וכן כתב בבבא מציעא (כו:), וז"ל: 'לא תגזול לא שייך אלא בשעת נטילה, כמו ויגזול את החנית מיד המצרי כדאמר בבבא קמא'. ע"כ. אמנם מדברי התוספות (שם ד"ה אינו) משמע דאף אם בהיתירא אתי לידו נמי נקרא גזל. ועיין בריטב"א שמקשה על דברי רש"י דאמאי נימא בכופר בפקדון שהוא גזל, והלא בהיתירא אתי לידו. ועיין בשיעורי הר"ש (בבא מציעא סימן מ"א) שהאריך בנידון זה.

והרמב"ם (הלכות גולה ואבדה פ"א ה"ג) כתב כדברי רש"י, וז"ל: 'איזה הוא גזל, זה הלוקח ממון האדם בחזקה, כגון שחטף מטלטלין מידו, או שנכנס לרשותו שלא ברצון הבעלים ונטל כלים משם, או שתקף בעבדיו ובבהמתו ונשתמש בהן, או שירד לתוך שדהו ואכל פירותיה, וכל כיוצא בזה הוא הגזול, כענין שנאמר ויגזול את החנית מיד המצרי'. ע"כ. ובהלכה ד' כתב שכל שאינו פורע חובו או שכרו של פועל וכל כיוצא בזה הרי זה בגדר עושק. ובשו"ע (חור"מ סימן של"ט ס"ב) הכריע כדברי התוספות דאף כשלא נוטל שום דבר מחבירו, רק נמנע מלשלם לו את שחייב תמורת עבודתו, עובר על לא תגזול.

גונב על מנת להחזיר מיד

כתב בשיטה מקובצת (בבא מציעא סא:) גבי הגונב מחבירו על מנת להחזיר מתי נקרא גזל, וז"ל: 'יש מפרשים דמיירי שהוא אינו רוצה לעכב הגנבה בידו אלא הוא גונב כדי לצער. ולא נראה דהא מעשים בכל יום שעושים כך. לכך יש מפרשים דודאי בדעתו לעכב הגנבה בידו, אבל אינו גונב בשביל שום הנאה אלא כדי לצער. ע"כ. והריטב"א שם כתב דרבנו תם פירש שאם כן [שגונב על מנת להחזיר מיד נקרא גזלן מדאורייתא] כל העולם עוברים בלא זה'.

ובשו"ת דברי שלום (חור"מ ח"ג סימן צ"ו) דן באריכות בסוגיא זו, וז"ל הנצרך לענינו: 'קשה על פירוש ר"ת שמותר לגנוב על

מנת לצער כשדעתו להחזירו, דהא אפילו כשכוונתו לטובה וגונבו כדי שישלם לו כפל או ד' וה' אסור, כל שכן כשדעתו לצער דאסור, ולכן נראה עיקר לדינא כדמשמע מדברי כל המפרשים דעל מנת למיקט אסור אפילו כשמחזירו. והנה בדברי החינוך מבואר שאיסור זה הוא מהתורה, אבל מדברי הסמ"ק משמע לכאורה שאיסור זה הוא מדרבנן, ונקטינן לדינא דהגונב חפץ מחבירו על מנת להחזירו או על מנת לצער, עובר באיסור דאורייתא שלא תגנובו וחייב באונסין'. ע"כ. ובשו"ע (חור"מ סימן שמ"ח ס"א) הכריע דאסור לגנוב אפילו על מנת להחזיר או כדי לשלם תשלומי כפל או כדי לצער. ובקצות החושן (שם סק"א) הביא שיטות הראשונים בזה, וכתב שיש להחמיר כדברי הרמב"ם שאסור לגנוב גם לזמן וכשמתכוון להחזיר את החפץ, ומה שכתב בשיטה מקובצת דמעשים בכל יום, ראוי להיזהר בזה.

לגנוב במקום שנהגו משום שמחת מצוה

מצינו שבמקום שנהגו לחטוף משום שמחת המצוה שאין איסור בזה, וכמו שאמרו ז"ל (סוכה מה.) גבי הושענא רבה, דמיד התינוקות שומטין את לולביהן ואוכלין אתרוגיהן. ופירש רש"י: 'ואין בדבר לא משום גזל, ולא משום דרכי שלום, שכן נהגו מחמת שמחה'. וכתבו התוספות (שם ד"ה מיד): 'ויש ללמוד מכאן לאותם בחורים שרוכבים בסוסים לקראת חתן, ונלחמים זה עם זה וקורעים בגדו של חברו או מקלקל לו סוסו, שהם פטורים, שכן נהגו מחמת שמחת חתן'. ע"כ. וכיוצא בזה מצאנו (פסחים מט.) דחוטפים מצות בלילי פסחים, ופירש המאירי שם שמתעסקים דרך המיה וחטיפה זה מזה כדי שישתעשעו התינוקות בכך ולא יבוא לידי שינה. וכן מצאנו להלכה (שו"ע או"ח סימן תרצ"ו ס"ח) גבי פורים, שבני אדם החוטפים זה מזה דרך שמחה אין בזה משום לא תגזול, ונהגו כך. אמנם במשנה ברורה (שם סקל"א) כתב בשם השל"ה דלאו משנת חסידים היא.

עומקא דסוגיא

ב. בחומר הגזל עיין מה שאמרו ז"ל (תענית ז:) שאין הגשמים נעצרים אלא בעון גזל, ועיין עוד מה שאמרו ז"ל (סנהדרין קח.) שדור המבול עברו על הכל ולא נחתם דינם אלא על הגזל. ועיין עוד מה שאמרו חז"ל (קהלת רבה א יג) שהרבה עוונות מקטרגין אך גזל מקטרג בראש. ועיין עוד בשפת אמת (פרשת נח תרל"א) שמבאר שכאשר אדם משתמש עם הכוחות שנתן לו הקב"ה וגזל ממנו של חבירו, הרי הוא גזל את הקב"ה ממש.

א. עיין במגיד משנה (הלכות גולה ואבדה פ"א ה"ג) שכתב דלשיטת הרמב"ם יש והמחזיק ממון חבירו עובר בשני לאווין לא תגזול ובל תעשוק, ומקשה שם שלא מצאנו בסוגיות הש"ס כי אם לאו דלא תגזול בלבד. ועיין עוד במה שאמרו ז"ל (בבא מציעא סא:) שאיסור הגזילה הוא ממה שאמרה תורה לא תגנוב, והאיסור לגנוב על מנת לשלם אחר כך תשלומי כפל, נאסר במה שאמרה תורה לא תגנוב.

בני אדם החוטפים זה מזה דרך שמחה אין בזה משום לא תגזול (רמ"א)

מראי מקומות

- א. גיטין פ"ה מ"ח
- ב. גיטין סא.
- ג. סנהדרין כה:
- ד. בבא קמא עט:
- ה. רש"י ר"ה כב.
- ו. שם תור"ה אינו
- ז. רמב"ם הלכות גולה ואבדה פ"א ה"ג
- ח. שו"ע חור"מ סימן של"ט ס"ב
- ט. שיטה מקובצת בבא מציעא סא:
- י. שו"ת דברי שלום חור"מ ח"ג סימן צ"ו
- יא. שו"ע חור"מ סימן שמ"ח ס"א
- יב. קצות החושן שם סק"א
- יג. אמרו ד"ל סוכה מה.
- יד. שם תור"ה מיד
- טו. פסחים מט.
- טז. שו"ע או"ח סימן תרצ"ו ס"ח
- יז. משנה ברורה שם סקל"א
- יח. מגיד משנה הלכות גולה ואבדה פ"א ה"ג
- יט. בבא מציעא סא:
- כ. תענית ז:
- כא. סנהדרין קח.
- כב. שפת אמת פרשת נח תרל"א